

OSMANLI ARAŐTIRMALARI

XXVI

Neřir Heyeti - Editorial Board

Halil İNALCIK - İsmail E. ERÜNSAL

Heath W. LOWRY - Feridun EMECEN

Klaus KREISER

Misafir Editörler:

Hatice AYNUR - Mehmet KALPAKLI

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

XXVI

Prof. Dr. Mehmed ÇAVUŐOĐLU'na

ARMAĐAN - II

İstanbul - 2005

TÂ'İB VE YÛSUF U ZÜLEYHÂ'SI

Gönül AYAN

Türk Edebiyatı'nda Tâ'ib mahlasını kullanan hayli şâir vardır. Kaynaklarda adları geçen bu şâirlerin hayatları, edebî kişilikleri ve edebî eserleri üzerinde fazla durulmamıştır. Hiç şüphesiz Tâ'ib'ler arasında en meşhuru Osman-zâde Kadı Ahmed Tâ'ib Efendi'dir.¹

Özel kitaplığımızda, Tâ'ib mahlasını kullanan bir şâirin Yûsuf u Züleyhâ mesnevisi bulunmaktadır. Yıllardan beri eser üzerinde çalışmayı tasarlamış ve nihâyet bu mesnevinin transkripsiyonlu bir metnini hazırlamış bulunuyoruz. Kaynaklarda, Tâ'ib'lerden hiç birisinin Yûsuf u Züleyhâ kıssasını yazdıklarına dair kayda rastlayamıyoruz. Elimizdeki Yûsuf u Züleyhâ mesnevisinde Tâ'ib, yeri geldikçe mahlasını kullanmakta fakat kendisi hakkında bilgi vermemektedir. Bu itibarla eserden yazarına dair bilgi edinmek mümkün olamamaktadır.

Bizim edebiyatımızda Yûsuf u Züleyhâ mesnevisini yazan ve bu vadide kendisini deneyen pek çok şâir bulunmaktadır. Tâ'ib de bunlardan birisidir.

Burada sözünü edeceğimiz Yûsuf u Züleyhâ yazması, Diyarbakır'da elimize geçmiştir. Ketebe kaydında eserin istinsah tarihi H. 1288 (1871), istinsah edeni de Seyyid Muhammed Hamdî'dir. Müstensih kendisini Hasan Hüsnî'nin öğrencisi, babasını da Hacı Dâvud-zâde Muhammed Tâhir olarak bildirmekte-

¹ Nâ'îl TUMAN, Tuhfe-i Nâ'îlî (Millî Kütüphane'deki nüsha)'de Tâ'ib mahlaslı şâirlerin sayısını 12 olarak tesbit ederken, Agâh Sırrı LEVEND, Türk Edebiyatı Tarihi (Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi 1973)'nde bu sayıyı 18'e çıkarmaktadır. Bunlar: Tâ'ib, Tâ'ib Abbas, Tâ'ib (Acem Paşa), Tâ'ib Ahmed, Tâ'ib (Ahmed Tâ'ib Osman-zâde), Tâ'ib Câbî-zâde, Tâ'ib Çelebi, Tâ'ib (Derviş), Tâ'ib İbrahim, Tâ'ib İsmail, Tâ'ib (İstanbul), Tâ'ib (Kâtib), Tâ'ib (Kör Müftü), Tâ'ib Mehmed, Tâ'ib Mehmed Gedâyî, Tâ'ib Mustafa, Tâ'ib Ömer, Tâ'ib Ömer Çelebi'dir.

dir.² Yazıldığı yer hakkında her hangi bir kayda rastlanmamaktadır. Yazmanın bulunduğu yer Diyarbakır olunca, Diyarbakır'lı şâirlerin bir araya getirildiği Tezkire-i Şuarâ-yı Âmid'i bu maksatla incelemek gerekmiştir.³ Nitekim Ali Emîrî Efendi'nin eserine aldığı şâirlerden Tâ'ib'in asıl adının Muhammed (Mehmed) Tâhir olduğu görülmüştür.⁴

İstinsah kaydında kendisini Seyyid Muhammed Hamdî olarak takdim eden hattâtın babasının adı Muhammed Tâhir'dir. Yûsuf u Züleyhâ mesnevisini yazan şâirin Tâ'ib mahlasını kullanması, eserin Diyarbakır'da ele geçmesi, adı Mehmed (Muhammed) Tâhir olan ve Tâ'ib mahlasını kullanan bir şâirin doğum yılının istinsah tarihi ile yakınlık göstermesi gibi mülâhazalarla; bilim dünyamıza tanıtmaya çalışacağımız Yûsuf u Züleyhâ mesnevisini; adı Mehmed Tâhir olan Diyarbakır'lı Tâ'ib'in kaleme aldığı düşünmekteyiz.

Burada gözden uzak tutulması mümkün olmayan bir hususa parmak basmadan geçemeyiz! Müstensih Seyyid Muhammed Hamdî, lakaplarının Hacı Dâvud-zâde olduğunu söylemektedir. Şimdilik bu ayrıntıyı açıklamaya imkân bulamıyoruz.

TÂ'İB'İN HAYATI

Tâ'ib'in adı: Mehmed Tâhir'dir. 1204 (1789) yılında doğmuştur. Babası Mehmed Remzi (1170-1227 / 1756-1812) yılları arasında yaşamış, ilimle meşgul olmuş ve Remzî mahlasıyla bir divan teşkil edecek kadar şiir yazmıştır.⁵

Tâ'ib Mehmed Tâhir, çocukluğunda, babasının himayesinde gece, gündüz ilimle meşgul olmuştur. Musikîde istidat sahibidir. Hoş sohbet ve nüktedanlığından dolayı, Diyarbakır'ın ileri gelenlerinin meclislerinde aranan kimse'dir. Babasının ölümünden sonra hayli zaman yalnız yaşamış, evlât sahibi olma arzusuyla 60 yaşlarında Hatice İffet ve Râhile Sırrî hanımların yardımlarıyla evlenmiştir.

Babasından kalan mirasla kıt kanâat geçinmiş, 1249 (1833) tarihlerinde sıkıntısı artınca, bâzı dostlarının aracılığıyla Damgahâne kâtipliğine tâyin

² Tâ'ib, Yûsuf u Züleyhâ, 76b (Özel kütüphanemizdeki nüsha).

³ Ali Emîrî, *Tezkire-i Şuarâ-yı Âmid*, İstanbul Âmidî Matbaası, 1327, s. 411.

⁴ a.y.

⁵ a.g. e., s. 121.

edilmişse de kabul edilmemiştir. Sonraları Diyarbakır'ın Câmî-i Kebîr mahallesinde bir mektupçu dükkânı açarak geliriyle geçimini temin etmeye çalışmıştır.

Tâ'ib'in babası Mehmed Remzî Efendi, Ketenciler çarşısındaki ketenlerin ölçümünü elinde bulundurduğundan vefatını haber alan Tâ'ib'in: "Herkesin pederi evlâdına emlâk ve akar bırakır öyle gider. Bizim peder ise bir arşın bırakıp gitti ! dediği duyulmuştur.

Tâ'ib, 1274 (1857) yılında ölmüş ve Rum Kapısı dışındaki mezarlıkta babasının kabri yanında defnedilmiştir.

Tâ'ib'in, bir kaç yüz şâirin eserlerinin yer aldığı bir "şiir mecmuası" bıraktığı anlaşılmaktadır. Kendi el yazısıyla olan nüshasının, oğlu Abdülvahap Vehbî Efendi'de bulunduğunu, Ali Emîrî haber vermektedir.⁶ Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid'in hazırlanması sırasında bu mecmûadan hayli istifade ettiğini, müellifi bildirmektedir.

Tâ'ib'in ve babası Mehmed Remzî Efendi'nin adı geçen mecmuada bir hayli eserinin münderic olduğunu, yine Ali Emîrî kayd etmektedir. Şiirlerinden çoğunun şarkılardan ibaret olduğu bildirilen Tâ'ib'in bir gazeli örnek olarak verilmiştir. Bu gazel şudur:

*Nâz ü istiğnâ iden hûblarda şâhum var benim
Hasret ile dem-be-dem bu dilde âhum var benim*

*Başlarım her şubh u şâm efgâna cânân gûş idüp
Añlasın kim firqat ile âh u vâhum var benim*

*Serv-ğadd bir şfveli mañbûbdur kim mişli yok
Heft kişverde bulunmaz mişli mâhum var benim*

*'Aklımı dîvâne itmiş Leylî-i gîsûları
N'eyleyem 'âlemde bir baht-ı siyâhum var benim*

*(Tâ'ibâ) fırsat bulunca rû-be-rû ol dil-bere
Hâlini 'arz eyle di kim ne günâhum var benim*

Şarkı ve gazelleri bulunduğu bildirilen Tâ'ib'in bir de Yûsuf u Züleyhâ mesnevisi yazdığı anlaşılmaktadır. Elimizdeki Yûsuf u Züleyhâ yazması ile

⁶ a.g.e, s. 123.

Türk Edebiyatında "Yûsuf u Züleyhâ" hikâyesini işleyen şâirler arasında Diyarbakır'lı Tâ'ib'i de saymak gerekecektir.

TA'İB'İN YUSUF u ZÜLEYHÂSİ

Özel kitaplığımızdaki bu eser, yıpranmış ve koyu gri bez ciltle kaplıdır. 243 x 163 (185 x 110) mm. ebadındadır. 76 yk. olan yazmanın her sahifesinde çift sütun üzerine 17 beyit bulunmaktadır. Harekeli nesihle yazılmıştır. Baş: Besmeleden sonra

*Ki Bi'smi'llâh ola iş ibtidâsı
Anın 'âvnyyla olur intihâsı
Ezel zâtı sıfâtıyla mükemmel
Olur zâkir olana ism-i evvel*

Sonu:

*Ger dilerseñ dâreynde fevz ü necât
Vir Muhammed Muştafâya şalavât*

Müstensihi: Seyyid Muhammed Hamdî olup 17 Muharrem 1288 (17 Mart 1871)'de yazılmıştır. Tâ'ib'in Yûsuf u Züleyhâ'sı 2488 beyittir. Hikâye kısımlarında genellikle: Mefa'îlün Mefâ'îlün Fe'ülün ve Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fa'ilün kalıpları kullanılmıştır. Şâirin mahlası, vezin gereği Tâ'ibî de olur.

36 beyitlik münâcâtta Tâ'ib, hamd ü senadan sonra, yazmaya başladığı eseri tamamlayabilmesi için Allah'tan yardım ister. Kendisinden önce bu kıssayı yazanları, isim zikretmeden "kâmiller" olarak niteler. Onların izinde yürüyeceğini söyler. Atasını, anasını ve kendisini bu kıssayı yazmaya teşvik eden zâtı anarak, duada bulunur. Yûsuf sûresinin indiriliş sebebini bir gazelle açıklar. Bu şekilde şâire, hikâye kahramanlarının çeşitli vesilelerle söyledikleri gazel sayısı 28'e, murabba sayısı da 4'e ulaşır. Gazellerden 12'si Tâ'ib, 3'ü Hz. Yâkub, 4'ü Hz. Yûsuf, 8'i Zelîhâ, 1'i de Beşîr'in annesi tarafından söylenmektedir. 4 murabbân 2'si Hz. Yûsuf'a, 2'si de Zelîhâ'ya aittir. Mesnevi arasına sıkıştırılan bu şiirlerin başlıkları yoktur. Şiirlerin muhtevâsından, kimler tarafından ve ne maksatla söylendikleri anlaşılmaktadır.⁷

⁷ Bu gazellerden üçünü ve "Allah redifli bir münâcattan beş beyti yayımlayan Hâlide Cemile Dolu, "Afyonkarahisar İş Bankası Müdürü Fahri Bilge'nin Kayseri'de bulunduğu

Tâ'ib'e göre Yûsuf u Züleyhâ hikâyesi şöyledir: Yûsuf'un babası Yâkub, dedesi İshâk'tır. İshâk da İbrahim'in oğludur. İbrahim'in diğer oğlu İsmail'dir. Hz. Muhammed (s. a. s.) İsmail soyundan gelmiştir. Hz. İshâk'ın Âsî ve Yâkub adlı iki oğlu vardır. Yâkub'u annesi, Âsî'yi de babası çok sever. Allah'tan gelen nidaya göre: İshâk hangi oğluna dua ederse, peygamberlik onun soyundan gelecektir. Annesinin araya girmesiyle Yâkub'u Âsî sanıp ona dua eder. Anne Yâkub'un başına bir felâket gelmesin diye onu Bahreyn'deki akrabalarının yanına gönderir.

Hz. Yâkub evlenir. Oğullarının en güzeli Yûsuf'tur. Yûsuf gördüğü rüyayı babasına tâbir ettirir. Buna göre, güneş ile ay, Yûsuf'un anası ile babasıdır. Onbir yıldız da kardeşleridir. Bunların hepsi ona tâbi olacaklardır. Babası, oğluna: Bu güzel rüyayı, kardeşlerine söylememesini tenbih eder. Fakat Şem'un'un annesi, bu rüyayı duyarak, diğer kardeşlere haber vermiştir. Kardeşler, şeytanın da fitnesiyle Yûsuf'u öldürmeyi tasarlayarak, oynamak ve gezmek bahanesiyle babalarından izin alıp onunla kırlara çıkarlar. Yolda Yûsuf'a hayli eziyet ederler. Aç bırakırlar. Yahûdâ, Yûsuf'un öldürülmesine karşı çıkarak, kuyuya atmalarını söyler. Bunun üzerine Yûsuf kuyuya atılır. Allah'ın emriyle Cebrail, Yûsuf'a yardım ederek bir taş üzerine oturtup "hülle" giydirip, yiyecek getirir. Cebrail gittikten sonra, 204 yıldan beri kuyuda, Cebrail'in getirdiği "nâr"ı yiyerek Yûsuf'u bekleyen Hûd Peygamber, Yûsuf'u görüp konuşarak canını Hakk'a teslim eder.

Diğer taraftan Yûsuf'un kardeşleri, boğazladıkları bir koyunun kanını onun gömleğine bulayarak, babalarına: "Yûsuf u kurt yedi", derler. Hz. Yâkub çok üzülür, ağlar, sızlar. Oğullarının "Yûsuf'u yiyen kurt" diye gösterdikleri kurt, Allah'ın takdiriyle dile gelerek: "Kendilerine enbiyâ etinin haram kılındığını.." söyler. Bu arada Allah'tan Yâkub'a: "Sen oğlunu bana ısmarlamadın, kardeşlerine ısmarladın, bana ısmarlasaydın ben onu korurdum" diye nida gelir. Kardeşlerden Yahûdâ, gizlice kuyu başına vararak, Yûsuf'un hâlini sormaktadır.

nüşadan Prof. Dr. Ertaylan'ın aldığı notlara dayanarak, Garîb (Karîb) mahlash bir şâirin yazdığı Yûsuf u Züleyhâ'dan söz etmektedir. ("Yûsuf Hikâyesi Hakkında Birkaç Söz ve Bazı Türkçe Nushaları," *İÜEFTürk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul c. IV, s. 4 (1952): 419-45.

Mısır padişahı Mâlik, gördüğü rüya üzerine, çeşitli kumaşlar alarak, Kenan ilindeki kuyunun başına gelir. Beşir'in sarkıttığı ipe, Cebrail'in isteğiyle Yûsuf tutunarak çıkar.

Yûsuf'un güzelliği karşısında herkes kendini kaybeder. Yûsuf'un kardeşleri çıkagelir. "Kulumuzdur" diyerek onu 17 kalp akçeye Mâlik'e satarlar. Kervan Mısır'a yönelir. Yolda anasının mezarı yanından geçerken, Yûsuf başından geçenleri dile getirir. Kabirden "Sâbret" nidası duyulur. Yolculuk esnasında Yûsuf'a kötü davranan fellâhın yüzünden kervan sele kapılır. Mâlik, aralarındaki suç işleyenin tevbe etmesi gerektiğini söyler. Fellâh, Yûsuf'tan bağışlanmasını ister. O da kabul edince yağmur durur, kervan onun emrine verilir. Beşâm şehrinden geçerlerken, Yûsuf tarafından uyarılan halk, putları kırarak mümin olur. Trablus şehrinde de halkın çoğu imana gelir. Bu sırada Kars ilinin padişahı, gördüğü rüya ile, Yûsuf'u karşılamaya çıkar. Onu puthanesine götürür. Yûsuf'u gören put parçalanınca, padişah da iman eder. Padişahın ikram ettiği süt ve pirinçten ibaret yiyeceği herkes yer, yine de bitmez. Padişah Yûsuf'u Mâlik'ten almak isteyince, Yûsuf yüzünü açıp onları şaşkına çevirir. Kervan yoluna devam etme imkânı bulur. Ama Yûsuf yine güzelliğinden dolayı gurura kapıldığından, başka bir şehre ulaştıklarında kimse onun farkına varmaz. Hatâsını anlayarak tevbe eder.

Yûsuf, Nil kenarına gelince, bir buluta bürünerek, yıkanmak üzere suya girer. Balıklar padişahı, bir oğlu olması için, onun yardımını ister. O da dua eder. Balık padişahının iki oğlu olur. Bunlardan birisi, Hz. Yûnus'u yutan, diğeri ise Hz. Süleyman'ın yüzüğünü yutan balıktır!

Yûsuf'un Mısır'a gelişini canlı cansız bütün varlıklar sevinçle karşılarlar. Mâlik, on gün süreyle, bir altın karşılığı Yûsuf'u halka göstererek, günde 600.000 altın kazanır. Sonra da onu satılığa çıkarır.

Mağrip şahının kızı Zeliha, iki defa rüyasında Yûsuf'u görür. Rüyalarını babasına anlatır. Yemeden içmeden kesilir. Bir yıl sonra üçüncü bir rüya ile Yûsuf'un Mısır padişahı olduğunu öğrenir. Zeliha'yı istemeye gelenler geri gönderilerek, Mısır padişahına haber yollanır. Padişah, Zeliha ile evlenmeyi sevinçle kabul eder. Kırk gün düğün yapılır, ziyafetler verilir. Gerdekte, Mısır padişahının rüyasında gördüğü kişi olmadığını anlayarak üzüntüye kapılan Zeliha'ya Allah yardım eder. Bir peri ile sultan gerdeğe girer. Zeliha, rüyasında gördüğü Yûsuf'u araştırmaktadır.

Münâdîler, "bir güzel'in satışını duyurunca, pencereden dışarıyı gözleyen Zeliha, rüyasındaki Yûsuf'u tanıyarak, kendisini aşağı atmak isterse de cariyeler engel olur. Bütün Mısır halkı, zengini fakiri yaşlısı genci, Yûsuf'a talip olurlar. Ama sultan, hazinesini boşaltarak onu satın alır. Allah'ın hikmetiyle, hazinenin tekrar dolduğunu hayretle görür. Zeliha da Yûsuf'un satın alınışına çok sevinir. Ona elbiseler giydirerek, güzelliği karşısında kanlı gözyaşları döker. Puta yalvarır. Put dile gelerek: "Acele etme, Yûsuf senindir!" der ve parçalanır. Zeliha, bu putun kırıldığını sultanın duymaması için Yûsuf'tan yardım ister. Yûsuf'un duasıyla Allah, putları bütün yapar. Zeliha, Yûsuf'a olan aşkını ve vuslat isteğini belirtir, Yûsuf ona uymaz. Bunun üzerine onu iki yıl, bahçede çalışmaya gönderir. Bu arada tekrar vuslat isteğinde bulunan Zeliha'ya, Yûsuf karşı koyar. Zeliha hastalanır. Doktor hastalığın, aşk hastalığı olduğunu söyler. Sultan üzüdür. Dâyesinin tavsiyesiyle Zeliha, sultana muhteşem bir saray inşâ ettirir. Saraya çağrılan Yûsuf, dâyenin zoruyla içeri alınır. Yûsuf'la yalnız kalan Zeliha, vuslat teklifini tekrarlar. Yalvarır. Ayaklarına kapanır. Yalvarış günlerce sürer. Yûsuf bir ara şeytanın etkisiyle nefesine uyaçakken Hak Teâlâ, Cebrail vasıtasıyla onu bu tuzaktan kurtarır. Yûsuf kapıları kırıp kaçarken, elbisesinin bir parçası Zeliha'nın elinde kalır. Hincını almayan Zeliha, Yûsuf'a iftirada bulunur. Saldırıya uğradığını söyler. Râ'ile'nin iki aylık çocuğu, Allah'ın izniyle: "Gammazlık edemem, gömleğin yırtığı önde ise suçlu Yûsuf, arkada ise Zeliha'dır!" der. Sultan, gerçeği anlar. Zeliha'nın rezil olmaması için ifşa etmez. Zeliha ise vuslatta ısrar eder. Bu hadise Mısır kadınları arasında yayılır. Zeliha'yı ayıplarlar. O da onları saraya davet ederek, ellerine birer turunc ile bıçak verir. Bu arada Yûsuf'u gösterir. O zaman kadınlar turunc yerine ellerini doğrarlar ve kendilerinden geçerler. Zeliha, vuslat tekliflerini tekrar reddeden Yûsuf'u, sultana şikâyet ederek zindana attırır. Yûsuf, zindanda hâline şükreder. Bu durum Hak Teâlâ'yı memnun ettiği için Cebrail'i, Yûsuf'u teselliye gönderir. Cebrail, Yûsuf'un ağzına bir altın koyarak, rüya tâbirini öğretir.

Sultan hastalanarak ölür ve yerine kardeşi Reyyân geçer. Yeni sultanın düşmanları, ekmeççi ve şerbetçi vasıtasıyla ona suikast hazırlarlar. Olayın farkına varan sultan, onları zindana atar. Yûsuf'u çok özleyen Zeliha, zaman zaman gizlice onu görmeye gider. Yûsuf'u seccade üzerinde, Allah'ın kelâmını okurken ve nurlar içinde görür.

Ekmekçi ile şerbetçinin rüyalarını tâbir eden Yûsuf, şerbetçinin zindandan kurtulup nimete kavuşacağını, ekmekçinin de asılacağını söyler. Tâbirleri gerçekleşir, Yûsufun zindandan kurtulan şerbetçiye, kendisini unutmamasını söylemesi Cenab-ı Hakk'ın hoşuna gitmez. Cebrail vasıtasıyla, zindanda kalma süresinin yedi yıl daha uzatıldığı haber verilir. Zira mahlûktan yardım isteyen mahrum kalır. Yûsuf tevbe eder. Zindanın kapısına gelen deveci ile konuşur. Deveciye bileziğini vererek: Kenan iline dönmesini, zindandaki bir garibin selâmını Yâkub'a iletmesini ister. Deveci, yüzü örtülü olduğu için görmediği garibin selâmını söyleyince, Yâkub dua eder.

Yedi yıl sonra Yûsuf, zindandan kurtarması için Cenab-ı Hakk'a yalvarır. Cebrail gelerek, Cenab-ı Hakk'ın onu Mısır sultanlığı ile şereflendirdiğini, haber verir.

Mısır sultanının, "yedi semiz sığırın yedi zayıf sığır tarafından yendiği" şeklindeki rüyasını kimse tâbir edemez. Şerbetçi, padişaha, Yûsuf'tan bahseder. Yûsuf, rüyayı, yedi yıl bolluk, ardından da yedi yıl kıtlık olacağı şeklinde yorumlar. Yûsuf, zindandan çıkarılır. Ata bindirilerek saraya getirilir. Padişahın yetmiş dil bilmesine karşılık Yûsuf, yetmiş iki dil bilir ve rüyayı tekrar tâbir ederek, padişaha yol gösterir. Padişah, Yûsuf'u hazinedar eder. Yüzüğünü ve tacını vererek bir yıl sonra ona bir saray yaptırır. Yûsuf, Allah'ın izniyle, tahta oturur. Otuz yaşına gelen Yûsuf, Mısır'ı adaletle idare eder. Bolluk yıllarında anbarları buğdaylarla doldurarak, kıtlık yıllarına hazırlık yapar.

Hakk'ın izniyle, Râ'ile'nin iki aylıkken kendini Zeliha'nın iftirasından kurtaran çocuğunu, vezir tayin eder. Zeliha ise ağlamaktan ve üzüntüden yaşlanmıştı. Yûsuf'un yolu üzerine bir ev yaptırarak, onun ayak tıptısını işitmek ister. Yûsuf'a seslenmek isterse de Yûsuf onu tanıyamaz. Zeliha, o güne kadar inandığı putu kırar. Allah'a yönelir ve iman eder. Yûsuf'a olan aşkını, onun kamçısını ağzına alıp "âhıyla" yakarak ispatlar. İman eden, aşkında böyle samimi olan Zeliha'yı, ısrarla evlenmeye razı eden Yûsuf, sarayın kapısında "İsm-i A'zam"i okuyarak, onun eski güzelliğine kavuşmasını sağlar. Gerdekte, Zeliha'nın bekâreti karşısında şaşırın Yûsuf'a, Zeliha, Allah'ın kendisini onun için sakladığını söyler. Bu evlilikten Meşâm ve Efrem adlı iki oğulları olur.

Mısır ilindeki bolluğa ve ucuzluğa karşılık, Şam ve Kenan illerinde kıtlık vardır. Yâkub'un ağlamaktan ve oğluna olan hasretinden dolayı gözlerine perde

inmiştir. Kenan ilinde "Yûsuf", Mısır ilinde ise "Yâkub" diye seslenen bir ağaç mevcuttur. Yûsuf, "Yâkub" diyen ağaçtan bir dal keserek karşısına diker. Devamlı onun sesini dinler. Kıtık olan beldelerden, Mısır'a zahire için gelirler. Özellikle Kenan ilinden gelenlere, Yûsuf izzet ve ikramda bulunur. Mısır'dan dönenler, Yâkub'a Mısır sultanını överler.

Yâkub'un oğulları, babalarının yanında İbniyamin'i bırakarak, Mısır'a giderler. İkrarla karşılaşır. Yûsuf, yüzünü örterek onlara göstermez. Çuvalarını buğdayla doldurarak, akçelerini de içine koydurur. Bir dahaki gelişlerinde evde bıraktıkları kardeşlerini de getirmelerini ister. Kardeşler sevinçle dönerek macerayı anlatırlar. Yâkub, Mısır sultanı için dualarda bulunarak, oğullarının yanlarına İbniyamin'i de alıp zahire için tekrar Mısır'a gitmelerine müsaade eder. Yûsuf, İbniyamin'e özel ilgi gösterir. Bileziğini onun koluna takar. Bu bilezik, başkalarının koluna takılsa da durmayıp İbniyamin'e dönen bir bileziktir. İbniyamin, Yûsuf'un kardeşi olduğunu öğrenir. Yûsuf, kileyi almakla suçlayarak, İbniyamin'i yanında alıkoyar. İbniyamin'in kaldığını gören Yahûdâ da onu yalnız bırakmaz. Yâkub, arkalarını sıvayarak saydığı oğullarından ikisini eksik görünce, çok üzülür. Üzüntüsünü gece gündüz ağlayarak ve Cenab-ı Hak'la yalvararak dile getirir. Kendisine Cebrail vasıtasıyla, Yûsuf'un sağlık haberi iletilir. Azrail, Yâkub'a, Cenab-ı Hak'ın bu felâketleri ona reva görmesinin sebeplerini anlatır: O, bir cariyesinin oğlunu, kendi çocuğu daha fazla süt emsin diye anasından ayırıp satmış; anasının gözleri önünde bir buzağıyı boğazlamış; Yûsuf'la yemek yerken yemeğin kokusunu alan bir yetime yemek vermemiştir. Bu suçlamalar karşısında Yâkub tevbe eder. Oğullarıyla, ölmeden kavuşmak için dua eder. Oğullarından Rûyel ile Mısır sultanına mektup göndererek, nebi aslından gelen oğlunun hırsız olamayacağını, dolayısıyla onu iade etmesini ve bu arada Yûsuf'u da araştırmasını ister. Kardeşler, üçüncü defa Mısır'a giderek, mektubu Yûsuf'a verirler. Bu arada Yûsuf, kardeşlerinin "hırsızdır" diye yazıp Mâlik'e verdikleri mektubu okur. Kardeşleri inkâra kalkışırlar. Bunun üzerine Yûsuf, önündeki tasa vurur. Tas, kardeşlerinin Yûsuf'a yaptıklarını bir bir anlatır. İnkâra güçleri kalmayan kardeşler, af dilerler. Yûsuf da kendisini tanıtır.

Cenab-ı Hak, Cebrail vasıtasıyla Yûsuf'a, kuyuda iken Cebrail'in cennetten getirerek ona giydirdiği gömleği Beşir'e, babası Yâkub'a göndermesini emreder.

Beşîr, Yâkub'un anasından ayırıp sattığı çocuktur. Bu çocuğu, Yûsuf sonradan satın alıp okutmuş ve yetiştirmiştir. Beşîr'in anası da Yâkub'a beddua etmektedir. Cariyeye Cenab-ı Hak'tan gelen nida: "Yâkub'un da kendisi gibi inletileceği", şeklindedir.

Beşîr'in getirmekte olduğu gömleğin kokusu, Kenan iline üç günlük yoldan ulaşır. Beşîr, önce anasıyla karşılaşır. Kucaklaşırlar. Anasıyla beraber, Yâkub'un evine gidip ona, Yûsuf'un gömleğiyle davet mektubunu verir. Gözleri açılan Yâkub, Beşîr'in kim olduğunu öğrenince bağışlanmasını diler.

Oğulları, babalarından aflatlarını isterler. Yâkub Peygamber, onları affeder, Cebrail'in de getirdiği izinle, Mısır'a doğru yola çıkar. Yetmiş kişilik bu kabileyi Yûsuf büyük törenlerle karşılar. Kırk yıl süren bu hasret, mutlu neticeye ulaşır.

Yukarıda bir özetini verdiğimiz Tâ'ib'in Yûsuf u Züleyhâ mesnevisi, ana çizgileri bakımından, Kur'ân-ı Kerîm'deki Yûsuf Kıssası⁸ ile benzerlik göstermesine rağmen, şâirin bâzı motiflerle süslediği kısımları da ihtiva etmektedir. Burada derin bir îslâmî inanç ve eğitim savunulmaktadır. Allah'a güven esastır. Kulundan hiçbir şey beklenmemelidir. Beklendiği takdirde, sonu hüsrandır. Kul hakkı çok önemlidir. Yapılan kötülük cezazız kalmaz!...

Tâ'ib, eserinde, kolay anlaşılabilir bir dil kullanmıştır. Müstensihthen kaynaklanan pek çok hatayı ihtiva eden bu yazma hakkında bir fikir vermek üzere, hikâye kahramanlarının dilinden çeşitli vesilelerle söylenen şiirlerden bir iki örnek vermek isteriz. İşte oğlunu kaybeden bir babanın inleyişi;

*Yine Ya'kûb inledi ider oğul
Kurda mı yidirdiler seni oğul*

*Ya 'aceb elin ayağın bağlayup
Suya mı bıraktılar seni oğul*

*Yoksa hiç biri esirgemedi mi
Kıyuban katl idiler seni oğul*

⁸ İsmail Hakkı İzmirli, *Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı*, İstanbul, Çeltüt Matbaacılık Koll. Şti., 1977.

*Ya seni çıkardılar mı tağlara
Yabana mı atdılar seni oğul*

*Beni aldayuban alup gitdiler
Bilmezem hiç n'itdiler seni oğul*

*N'itdiler körpe kızucuğum seni
Kimseye mi şatdılar seni oğul⁹*

İnleyen bu babanın Allâh'a şöyle yalvardığını görürüz:

*Bana dermân eyle sultânım meded
Yeñilendi yine efgânım meded*

*Nice bir yanam bu firkat odına
Başa yitdi yine hicrânım meded*

*Turnayup artar yüreğim yâresi
Derdime yok dağı dermünüm meded*

*Günâhum çoklığına itme nazar
Vir baña Yûsuf u Ken'ânım meded*

*Ben Yûsuf derdine hem yanar iken
Yine gitdi iki oğlanım meded¹⁰*

Beşir'in anasının, oğluyla kavuşma sevincini ifade eden gazel de şöyledir:

*Ey beni dertli kılan yavricuğum
Düni gün derdim alan yavricuğum*

*Küçücekden ayrılık derdin çeken
Anasın yavı kılan yavricuğum*

*Anadan ayrılalı dertler çeken
Anasın añup gelen yavricuğum*

⁹ 356-361.v.12a.

¹⁰ 2207-2210. v. 68a.

*Gözi yaşı seyl olup akar iken
Gelüben yaşın silen yavricuğum*

*Ben ğarîbi ağlar iken güldüren
Anasın mesrûr kılan yavricuğum¹¹*

Mâlik'e satılıp Mısır'a doğru yola çıkarılan Yûsuf, anasının mezarı başında şöyle sızlanır:

*Ya'kûb atamdan beni ayırdılar
Dinle söziüm bana n'itdiler ana*

*Yüzime karşı tabancalar urup
İp takup boynuma yitdiler ana*

*Bıçağını Şem'ün eline alup
Öldüreyim deyü kasd itdi ana*

*Yine gelüp kuyudan çıkardılar
On yidi kızıl pula satdılar ana*

*Kimi yalancı kimi dir kaçagan
Kimi uğrı adı taqdılar ana...¹²*

¹¹ 2392-2396. v. 73b.

¹² 52-532. v. 17a.